

## EGYKE ÉS CIFRÁLKODÁS

Kalotaszeg az egyke földje. Nincs az országnak még egy szöglete, ahol az egykezés vagy az „egyse”, a gyermektelenség olyan mély gyökeret vert volna. Elárult telkek, palotának beillő üres házak gyászolják e maroknyi népcsoport élet-felfogásának végzetes tévedését.

Kalotaszeg-szerte az egyke arányai elképesztőek. Mintegy 80 évvel ezelőtt, 1839-ben az itt született gyermekek száma 884 volt. 1920-ban, tehát 30 év múlva csupán 727, és újabb 15 évre rá, 1935-ben már csak 569. Ez a szám is vészesen csökkent, azonban 1960-ban elérte a mélypontot, a 258-at. Rövid fellendülést csak az 1968-as év hozott, amikor is az ismert társadalmi, családvédelmi intézkedések nyomán az újszülöttek száma a mélypontról 357-re emelkedett\*. Ez a szám azóta már ismét alacsonyabb. A legtöbb kalotaszegi faluban a született gyermekek és az elhaltak közötti arány hangsúlyozottan az eltemetettek „javára” tolódik el.

A legszembetűnőbb, a legkirívóbb az „egykezés” nyomán fellépő létszám-  
apadás Bogártelkén és Daróczon. Ez a két, egyre kisebb falu vált a kalotaszegi egykezés „központjává”.

Beszélnék a számadatok, amelyek 135 éven át követik e falvak létszám-alakulását, s minden képzeletet fölülmúlnak.

	1835	1845	1855	1865	1875	1885	1895	1905	1915	1925	1935
Darócz	249	234	190	191	196	192	182	182	164	178	178
Bogártelke	611	753	692	654	668	637	565	557	520	539	535

A pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a bogártelki tényleges helyzethez hozzátartozik: az időközben kihaltak helyébe költöző szomszéd falubeliek örvendetesen „felduzzasztották”, javították a statisztikát.

És még 10 év:

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Darócz	182	178	180	179	176	172	169	171	167	166	167
Bogártelke											
régi lakók	467	452	448	439	436	422	412	402	398	396	388
újjonnan- megtele- pedtek	103	108	110	113	120	122	125	127	142	148	157
Bogártelke	570	562	558	552	556	544	537	529	540	544	545
összesen											

\* A számadatok csak Kalotaszeg három jellegzetes vidékére: az Alszege, Felszege és a Nádas mentére vonatkoznak.

E statisztikából könnyű kiolvasnunk, hogy Bogártelkén a régi lakók arányszáma erősen csökkenő irányzatot mutat. 135 év alatt 811-ről 388-ra olvadt a számuk. Pedig a bogártelkiek eléggé ragaszkodnak a falujukhoz. Ha el is mennek dolgozni Kolozsvárra vagy akár távolabbi városokba, családjuk itt marad, ők maguk pedig naponta vagy hetente hazajárnak. Csupán 1954-ben került sor „jelentékenyebb” kivándorlásra, de akkor is mindössze 8 személy költözött el a faluból. Az előbb ismertetett számadatok ezért nem is tükrözik teljesen a falu népmozgalmi helyzetének alakulását. A korábban és újabban beköltözöttek száma egyre nő, tíz év alatt 103-ról 157-re emelkedett. A beköltözők lassanként túlsúlyba is jutnak. A gyermekek létszáma tekintetében ez már meg is történt. Az iskolások 60—65%-át már az új letelepülők leszármazottjai alkotják. Érthető, hiszen nagy részük fiatal, a falu régi lakossága pedig előregedett. Az elhalálozók javarésze is közülük kerül ki. Minthogy közel van ide az erősen fejlődő egeresi ipartelep, újabb munkáscsaládok letelepedésére számíthatunk.

Hogyan alakult a születések és halálozások aránya? Lássunk erről is egy kis statisztikát az utóbbi 10 év viszonylatában, három évenkénti adatokkal:

Családok száma	1960		1963		1967		1970	
	Születés	Elhalálozás	Születés	Elhalálozás	Születés	Elhalálozás	Születés	Elhalálozás
120								
Bogártelke régi lakossága	2	10	1	7	6	10	3	8

Figyelemre méltó körülmény, hogy Bogártelkén, amelyik családnál meg is jelent a második gyermek, az egészséges, erős testalkatú elsőszülöttel szemben ez sok esetben vézna, fertőzésekre hajlamos, és az sem ritka, hogy valamilyen testi fogyatékossgal jött a világra. Lehet, hogy nem várt vendégként érkezett, s magán viseli a régebben bünyösen gyakorolt magzatkori „megfegyvelés”-i kísérletek nyomait.

Darócson az utóbbi tizenöt évből tizenben az elhalálozások száma jóval felülmúlja a születésekét, két évben egyenlő és csak három évben haladja meg a születések száma a halálozásokét. Ötven család él a kis faluban, és 1958-ban egyetlen gyermek sem született; 1956-ban, 1964-ben, 1965-ben és 1966-ban is csupán egyetlenegy.

Ha a szokásos számítási rendszert használjuk, amely általában ezer főre vonatkoztatja a születések számát, akkor Bogártelke és Darócz mélyen a megengedett határ alatt marad. Ismeretes, hogy ha egy népcsoport újszülötteinek száma ezer főre számítva tartósan húszon alul marad, az illető népcsoport előbb-utóbb kipusztul. Eszerint Bogártelkén minden évben legalább tíz-tizenegy, Darócson pedig három-négy gyermeknek kellene születnie ahhoz, hogy a jelenlegi létszám fennmaradhasson. Hol áll a két falu ettől a szinttől? Darócson már a közeljövőben valószínűleg bezárják az iskolát, hiszen néhány év múlva a faluban összesen csak öt-hat iskolaköteles gyermek lesz.

Több család halt ki már mindkét faluban, és jelenleg is jó néhány a kihalás előtt áll. Darócson ilyen például a Jakab Ferkó András családja, amelyből a néhai egyetlen fiú, András felesége, Kati él csak, öregen, elhagyatottan. Felkerestem otthonában Kati nénit. Szívélyesen fogadott. Látszott, nagyon örvend, hogy

valaki benyitotta ajtaját. Óriási erkélyes házban él, Darócz legnagyobb, úgyszólván legszebb hajlékában.

— Csak egyedül lakja ezt a palotát, Kati néni?

— Elég szomorú az én életem egyedül, sokat is gondolkodom arra, hogy milyen másképp lenne, ha volna örökös.

— Közeli rokona van-e?

— Nincs senkim, csak távoli rokonaim. A testvérem is egyedül lakik egy nagyházban, neki sincs örököse.

Valóban, testvére, Balázs Léta Istvánné is egyedül, elhagyatottan lakik. Utód nélkül várja a halált.

A falu másik, legnagyobb háza az egykor kitűnő „pontozó” hírében állott Albert János Jánosé. Öreg napjaira ő is magára maradt volna, ha nem gondolkodna merészet. Egy damosi fiút fogadott örökbe, aki oda nősült, és így most biztosítottak látja családjának fennmaradását, nem tengeti egyedül az életét.

Bogártelkén a kevés gyermek és a kitűnő vagyoni helyzet közötti kiáltó ellentét még élesebb. Mindenfelé gyönyörű, nagy lakóházak és azokkal versenyre kelő istállók láthatók, de már több gazdátlan porta is van köztük, s a közeljövőben számuk egyre nő. Jelenleg a 158 házból tizenkettőnek nincs örököse. Ezenkívül 12 olyan gyermek van, aki két-három, sőt négy házat örököl a közeljövőben. A falu közepén önkéntelenül meg kell állnunk. Kié ez a nagy ház?

— A Kovács István Bandi Istvánné — kapom a feleletet.

Bementünk. Az aggastyán ott ült a ház előtt, egy kis pásztorfiúval beszélgetett. Ki tudja, miről, de látszólag jólesett neki a fiú társasága. Körülnéztünk. Hatalmas kúriának beillő, emeletes, erkélyes ház. Az emelet nincs is befejezve. Kérjük az öregtől, hogy miért nem fejezték be.

— Miért? Kinek? — hangzik az elkeseredett válasz. Mire felépítették, megrohanta őket a magány felismerése, a hiábavalóság érzése. Szemben velük egyetlen lányuknak, Annának a férje lakik. Ezt a házat is megnézzük. Emeletes, hatalmas lak. Beillene akár Kolozsvárra is. Kilenc-tíz szoba is lehetne benne, csak hogy ez sincs készen. Csupán a földszintet fejezték be. Még el sem készült, máris romhalmaz benyomását kelti, az egész porta az elhagyatottság képét nyújtja. Látszik mindenen, hogy nincs kiért rendben tartani. Szeretszét ki tudja, mikor szétdobált téglas fadarabok, amelyeket félig betemetett a szemét, sok helyen már felütötte a fejét a gyom. Két gyermektelen, dúsgazdag házasodott össze öregkorára, hogy a két nagy vagyomból még nagyobb legyen. Mi haszna? Ők nem gondolnak azonban még most sem ilyesmire, hanem dolgoznak, gyűjtenek, a sokra még többet. Rossz hangulatban menekültünk el a kihaltak földjéről és tértünk be Kovács Bíró István 63 éves gazdához, a helyi mtsz-brigádoshoz, akiről az a hír járja a faluban, hogy ő Bogártelke legboldogabb családjának a feje. Négy gyermeke és öt unokája van már. Fiai és vejei együtt dolgoznak az egyik országos vállalatnál. A családok itthon vannak. Mindegyiknek szép, új háza van. Rendre hazajárnak, melyiknek hogy van ideje.

— Ahányszor hazajön valamelyik, mindig ünnep van nálunk — mondja.

Egy héten több ünnepnapjuk is van, hiszen gyermekei rendre jönnek haza. Ilyenkor mindig sült a lerbén a kalács vagy a tészta.

Fiatal anya is akad a faluban, aki magáról azt állítja, hogy ő a legboldogabb asszony Bogártelkén: Jankó Andrásné. Három gyermeke van, és büszkén mondja, hogy nem adná őket „a világ kincséért”. El is hisszük, meggyőznek bennünket a gyermekek, akik beszélgetésünkhöz a Bogártelkén oly szokatlan gyermeki kacajt szolgáltatják zenei aláfestésként. Oázis a sivatagban !

Ahogy e falvakat járja az ember, elkerülhetetlenül az az érzése támad, hogy Kodolányi János megrendítő drámájának, a Földindulásnak a színhelyére került. Mi lehet vajon az oka annak, hogy e két faluban különösen, de általában az egész Nádás mentén ennyire meghonosodott ez az önmaguk kipusztítását jelentő életfelfogás? Többször felvetődött már a kérdés a lapok hasábjain, ha más vonatkozásban is. Gazdasági, társadalmi okokra hivatkoztak. A mezőgazdasági termelősövetkezetek idestova több mint tíz éve megszüntették a társadalmi egyenlőtlenséget, a kisbirtok-rendszert, nem kísért földhiány vagy elnyomorodás. Korábbi vagyoni helyzetétől függetlenül mindenki egyformán termelősövetkezeti tag. Az 1966-ban kelt törvényerejű rendelet megtiltotta a magzatelhajtást, más vonatkozásban az egeresi ipartelep munkásként alkalmazza a férfiak nagy részét, s ezzel alaposan megnőtt a családok jövedelme, tehát semminemű „inség” nem tapasztalható, hanem ellenkezőleg, tollasodás, s mégis az „egykezés” öngyilkos játék folytatódik. A legmegrendítőbb az, hogy e falvak lakói közül is egyre többen felismerik a veszélyt, ha nem is látják összefüggéseiben és bonyolultságában a kérdést, de tehetetlen vállrándítással túteszik magukat a gondon.

Családi otthonokat látogattam meg, meghallgattam otthoni beszélgetéseiket, megcsodáltam „a szíp szoba” remek festett bútorzatát, tizenegy (!) párnás vetett ágát, elém rakták a lány új és régi ruháit, kelengyjének egy részét, felnyitották a ládákat, hogy belenézhessek. Megkértem, mutassák meg, milyen újabb ruhák készültek a lányoknak. Egyik ámulatból a másikba estem. Érdeklődtem az egyes ruhadarabok értékéről. Csak az anyag árát tudták, a munkát ők maguk végezték. Bevallásuk alapján készítettem a számadást:

<i>A ruhadarab megnevezése</i>	<i>Értéke (lejben)</i>
Gyöngyös párta	4000—5000
Szoknya	1400
Lájbí	300
Ing	500
Gyöngyös kötény	2000
Kézbevaló kendő	500
Pántlikák	300
Selyembojt	500
Gyöngyös vállfedő pántlikák	500
	11000

Amikor nem tesznek pártát, kb. kétezer lej értékű fejkendőt kötnek, és így a — szinte babonás hivalkodással — magukra öltött felső ruha értéke 8000—9000 lej. Kérdem, miért kell ennyi? Hát kell, mert nagyobb ünnepekkor feltétlenül „musszaj” új ruhát ölteni, s van úgy, hogy ugyanazon a napon délelőtt négyszer is más-más ruhában illik megjelenni, majd délután újra más ruhában. Tizenkét-tizenhárom rend ruhát készítettek, értékük szűkmarkúan számítva is eléri a 100 000 lejt. Mindez — ismétlem — csupán az anyag ára. Csehszlovákiából hozatják — az itteni nem is jó —, busásan megfizetik a sok gyöngyöt és csillogó-villogó „brossot”, szalagot. Két-három télen át megfeszített munkával fűzi fel az asszony nép a

gyöngyöt a kötényekre, lájbikra, vállfedőkre. Megkérdeztem, hogy régebb is ilyen gyöngyösen készítették-e?

— Ó, régen csak olyan egyszerű volt, nem került rá ennyi gyöngy.

Elnéztem: a pártát alig bírják fejükön a lányok. A ráerősített drága szalagokat a hátuk közepéig gyöngyök borítják, amelyek súlyosan húzzák hátrafelé a pártát. A kötényeken maga a ruhaanyag csak itt-ott látszik a sok csillogó gyöngytől. A szoknyák alját ezüst és arany szalagok díszítik, erősítik.

Elképzelhető, hogy mit kell összehordaniuk a lakodalomra, ha már a leánykor ilyen óriási anyagmozgósítást jelent, hiszen akkorra újra a ruhák sorozata, a kelengye, a festett bútor is kész kell hogy legyen. Nemrég ráadásul még az is divatba jött, hogy a festett bútor mellett „úri bútor”, gyári készítésűt is kapnak a lányok férjhezmenéskor.

Míndez megerősítette bennem a már régebben is érelődő gondolatot, hogy a két faluban — de az egész Nadas mentén — valamilyen matriarchátus-félelivel állunk szemben. A férfiak nagy része rég nem jár igazi népviseletben, megelégszik üzleti áruból készült ruházattal. Jó keresetüket, a közös és egyéni gazdaságok nem kis jövedelmét, szorgos ipari munkájuk gyümölcsét mint feneketlen kút nyeli el az asszonyok öltözködési szenvedélye. Ez az öltözködési verseny sugárirányban terjed az egész Nadas mentén. A mákóiak, vistaiak és inaktelkiek sem akarnak lemaradni. Nemrég voltak Bogártelkén Inaktelkéről lemásolni a „drága ruhák” gyöngyözését, hogy majd ők is olyant csináljanak, bármibe kerüljön.

Látva, hogy életükben minden a ruháért történik, önkéntelenül is összehasonlítom a Nadas menti ruházatot a szerényebb, de szerénységében is tisztább, eredetibb és művészebb felszegei (Valkó, Zentelke, Jákótelke) viselettel. Lehet, hogy sértő számukra ez az összehasonlítás, de az az igazság, hogy a sok csillogó gyöngy, „bross” és pityke az előbbieknél ruháján elfoglalja az eredeti hímzések, varrások, az igazi népművészet helyét, s amennyit emelkedik a ruhák pénzbeli értéke, az öltözet legalább annyit veszít valódi népművészeti értékéből. Nem normális már a Nadas menti helyzet. Ez az öltözködés a túlélőtség állapotáig jutott, hamis vágányra tévedt, s kétségtelenül giccsessé is válik, vagy már azzá is lett.

Jutna-e ennyi ruha három vagy négy gyermeknek, ha annyi küzdés és törődés kell egy miatt? Arra nem is gondolnak, hogy az egy gyermek sokkal több féltést, aggodást jelent, mintha több lenne, vagy hogy az „egyke” gyermek nevelésében mihez vezet a zord, sivár, játszótársak nélküli környezet, s számára mit jelent társtalanul felnőni. Természetesen jól tudom, hogy az egyke mögöttes tényezői társadalmi rendszerenkint és osztályonkint, koronkint és országonkint, sőt, egy-egy országon belül tájankint és népcsoportonkint is változnak. Nem állítom azt, hogy a kalotaszegi egyke csupán a túlzott cifrázkodás következménye. Mélyebb gazdaságtörténeti, társadalomlélektani és egyéb tényezők is közbeszólnak. Azt viszont határozottan vallom, hogy manapság, jelenlegi körülményeink közt a Nadas mentén a ruházatkodás tobzódása egyre erősebb féke az egészséges szaporulatnak.

A századfordulótól kezdve polgári hatások is hangsúlyozták az itt lakó emberek vagyongyűjtő hajlamát. Sivárságot, rideg számítás és rövidlátást eredményezett életükben a kuporgatás, vagyongyűjtés. Ma pedig, amikor már nem gyűjtenek földvásárlásra, az asszonyok sértő hiúsággal értékelik a gyöngyök és brossok ragyogását, pénzbeli árát. Ádáz versengésük, cifrázkodásuk közepette

eszükbé sem jut, hogy vajon versenyezhet-e a piros arcú kisdéd szemének csillogásával a gyöngyök sora, bármilyen rikító is? Vajon lehet-e olyan művészi bojtokba kötni valamennyit, hogy értékük felérne az élő emberrel? Az az igazság, hogy a kalotaszégek java része nem érzékeli, hogy az ember gyermekeiben él tovább, és annak, aki megtagadja magától az önmegújítás örömét, sivár, kietlen lesz az élete, kipusztulásra ítéli önmagát, s önmagával együtt saját népcsoportját is.

Társadalomszerte érlelődik a sok gyermeket felnevelő szülők fokozott megbecsülése. Kialakulóban van az új társadalmi értékítélet, igény, elvárás, tudatos gyermekvállalás, humanista szellemű családtervezés tekintetében. Ilyen értelemben hatékony neveléssel, felvilágosítással és intézkedésekkel próbáljunk változtatni a fennálló helyzeten. Ebből a munkából nem hiányozhatnak a szakmailag jól felkészült etnográfusok, orvosok és pedagógusok sem. Közös ügy, mindannyiunk ügye, baja és bánata a törvénytelen egyke.